

УДК 339 (669)

Лоуренс Огечукву (Великобританія)

Лібералізація торгівлі та малі й середні підприємства: невдалий досвід Нігерії

Швидке економічне зростання в Нігерії пов'язують з упровадженням економічних реформ, а саме, політики лібералізації 1987 року. Але наслідки цих реформ суперечливі та співзвучні з результатами деяких досліджень: вплив реформ торговельної політики є специфічним для кожної країни, і його не можна вважати універсальною формулою на всі випадки життя. Незважаючи на лібералізацію фінансового ринку, проблема малих та середніх підприємств (МСП) полягає в обмеженому та ускладненому фінансовому доступі через високі вхідні відсоткові ставки. Згідно з політикою лібералізації, нігерійський уряд скасував для МСП усі форми протекції стосовно забезпечення іноземною валютою на імпортування сировини. Постає наступне питання: яким чином малі та середні підприємства можуть конкурувати з багатонаціональними корпораціями в умовах лібералізованої економічної системи, зважаючи на не вигідне становище перших.

Ключові слова: торгівля, програма структурної перебудови, лібералізація, фінансовий ринок.

Вступ

Малі та середні підприємства (МСП) – кістяк економічних систем майже всіх країн світу у зв'язку з їхньою роллю у створенні робочих місць та забезпеченні спеціальними послугами (Ваттанাপрутипазан, 2003). МСП суттєво впливають на процес постійного розвитку як найменш, так і найбільш розвинутих країн, тому що вони сприяють економічному росту та пом'якшують проблему бідності (Айягари Бек Демирчук-Кунт, 2003). Удечукву (2003) стверджує, що розвиток МСП – важливий елемент стратегії зростання більшості економічних систем, особливо для країн, що розвиваються, таких як Нігерія. Країни Азії з найкращими економічними показниками значною мірою покладаються на МСП, які є джерелом динамічного економічного розвитку. Але через лібералізацію торгівлі та загострення конкуренції зросли вимоги щодо входу на всесвітній ринок та збереження там стійких позицій (Абоньї, 2003).

На думку Беррі (2002), гнучкість та спеціалізація МСП переконали багатьох бізнес-аналітиків у стратегічному значенні МСП у структурі виробництва будь-якої нації, що розвивається. Але МСП дуже чутливі до зовнішніх факторів через глобальну конкуренцію після лібералізації торгівлі (Бріггс, 2007). Уряди більшості країн, особливо тих, що розвиваються, визнали необхідність формулювання політичних механізмів для створення сприятливої атмосфери для заснування та розвитку МСП. Подібну увагу урядів до розвитку МСП можна пояснити глобальним напрямком до економічної лібералізації та необхідності заповнення прогалини між промислово розвинутими країнами та тими, що розвиваються.

Уряди країн, що розвиваються, особливо це стосується Нігерії, впроваджують програми розвитку та підтримки МСП, але, на жаль, цього недостатньо (Манбула, 2002). Більшість МСП або не розширюють, або взагалі припиняють свою діяльність через деякі обмеження, що стають на заваді їхньому зростанню, а саме, фінансовому (Родрігез та Беррі, 2002). Немає доказів того, що з упровадженням політики лібералізації економіки ситуація в Нігерії покращилася (на торговельному та фінансовому ринках); залишилася проблема жорсткої конкуренції з боку багатонаціональних корпорацій. Прибічники політики економічної лібералізації переконані, що становище МСП покращилося через розширення доступу до фінансів та заохочення конкуренції, що, у свою чергу, зменшить проблему бідності (Таго, Ньйярко та Анува-Амарх, 2005).

Об'єкт даного дослідження – сфера виробництва МСП в Нігерії та спроектовані нігерійським урядом програми розвитку МСП. Висувається припущення, що урядові програми розвитку МСП було впроваджено неналежним чином, в результаті чого погіршилася їхня конкурентоспроможність. Організаційна структура або не відповідає вимогам, або її недостатньо для ефективного функціонування подібних підприємств.

У статті було проведено дослідження на предмет того, чому урядові програми розвитку МСП виявилися неспроможними досягти поставленої мети під гаслом політики лібералізації. Крім того, було з'ясовано обмежуючі фактори отримання користі від цих програм. Дослідження охоплює період 1980-2006 рр. та зосереджується на МСП зі сфери виробництва.

1. Огляд літературних джерел

На думку Грінавея (1998, ст. 492), “лібералізація торгівлі – це усунення тарифів або будь-якого іншого втручання, що відновлює вільну торгівлю

за відносними цінами... зміни в урядовій політиці, які знижують антиекспортний нахил та роблять відносні ціни конкурентоспроможними... в напрямку нейтралітету; заміна менш ефективних форм втручання на більш ефективні". Це є важливим компонентом більшості Програм структурної перебудови (Structural Adjustment Programs (SAP)), націлених на відкриття економічної системи збільшеній міжнародній торгівлі, особливо шляхом зниження чи усунення протекції для вітчизняних секторів (Jubilee Australia, 2006). Кінцева мета – ліквідація податків на експортні операції, обмеження на імпорتنі операції та зниження тарифів на імпорт.

Лібералізація економічної системи країни принесла переваги у плані більшого ринку для товарів та послуг. Багато вчених запропонували докази у підтримку економічної лібералізації та її ролі у скороченні бідності завдяки економічній системі, на чолі якої стоїть приватний сектор (Кумар та Ліу, 2005; Субрахманія, 2005). Сачс та Ворнер (1995) виділили переваги, які випали на долю економічної лібералізації та інтеграції країни до світового ринку. Використовуючи дані по різних країнах, вони продемонстрували, що відкрита економіка веде до вищих темпів росту в бідніших, а не у багатших державах. Автори стверджують, що рівень відкритості економічної системи назустріч глобальному ринку визначає те, наскільки вигідною є лібералізація торгівлі. У своєму дослідженні вони класифікують країну як закрити, якщо має місце будь-яка з вказаних умов:

- ◆ якщо країна має середні тарифи, вищі за 40% (tariff average rates (TAR));
- ◆ якщо її нетарифні бар'єри охоплюють у середньому більш ніж 40% імпорتنих операцій (non-tariff barriers (NTB));
- ◆ якщо вона має соціалістичну економічну систему (socialist economic system (SOC));
- ◆ якщо вона мала державну монополію на головні експортні операції (monopoly (MON));
- ◆ якщо премії по термінових угодах на чорному ринку перевищували 20% протягом або десяти років 1970-х, або десяти років 1980-х років (black market premium (BMP)).

Відкрита країна, з іншого боку, – це та, де не існує жодна з перелічених вище умов (Сачс та Ворнер, 1995, ст. 22). Доллар (1992) також пов'язує відкриту економічну систему чи ту, яка націлена на зовнішній ринок, зі швидкими темпами росту, що, на його думку, відображається в реальній процентній ставці, яка підтримує експортні операції, тоді як орієнтована на внутрішній ринок економіка із завищеною процентною ставкою підтримує виробництво послуг, що не торгуються. Внутрішня орієнтація, на думку

вченого, була однією з причин того, чому країни Латинської Америки та Африки зіткнулися з борговою кризою, яка заблокувала їх ріст.

Вейсброт та Бейкер (2002) стверджували, що лібералізація торгівлі не може бути ключем до швидкого розвитку. Вони переконані, що успіх таких країн, як Південна Корея, Тайвань, Китай та Індія, які зазнали прискорених темпів росту, не залежить лише від лібералізації торгівлі. У всіх цих країнах уряд відігравав важливу роль у спрямуванні економіки за допомогою використання субсидій, захисту для привілейованих секторів, потоку чистих активів. Родрік (1998) стверджує, що показники росту країн Азії можуть мати більше відношення до здатності цих країн реагувати на головні макроекономічні шоки у 1970-х, а не їхньої торговельної політики. Грінавей (1998) пов'язує успіх цих азіатських країн зі сприятливим кліматом ринкових ідеологій кінця 1970-х та початку 1980-х років, які сприяли реформам, а також з досвідом технократів, які допомагали прощтовхувати різні реформи, а не лише політику лібералізації торгівлі.

Шафаеддін (2005) вважає, що лібералізація є суттєво важливою, коли сектор досягає певного рівня розвитку. Проте спосіб, у який лібералізація рекомендується установою Бреттона Вуда, більш імовірно приведе до руйнування існуючих секторів, особливо тих, які перебувають на ранніх стадіях розвитку, та стане на заваді виникнення нових секторів. Якщо взагалі виникає якийсь новий сектор, він повинен би узгоджуватися зі статичною відносною (порівняльною), а не з динамічною відносною перевагою. Країни з низьким рівнем доходності, імовірно, будуть "закриті" у виробництві та експорті основних видів сировини, простій обробці, складальних операціях або інших трудомістких секторах з мізерними перспективами росту (Шафаеддін, 2005). Це поняття про лібералізацію торгівлі охоплює ситуацію, яка переважає у більшості африканських країн, особливо в Нігерії. На думку Альбаладейо (2003), Нігерія вже втрачає свою конкурентну перевагу у виробничій сфері і стала дедалі більш ізольованою на "індустріальній сцені", що зробило її більш залежною від нафти як головного джерела іноземної валюти.

У контексті даної роботи лібералізація торгівлі визначається як усунення бар'єрів для вільної торгівлі, таких як частка участі, обмеження на імпорتنі та експортні операції, контроль валютного курсу. Таким чином, економічна лібералізація, яка обговорюється в даному дослідженні, включає лібералізацію торгівлі та фінансового ринку. Причиною цього є те, що уряд Нігерії одночасно вживає політичних заходів з макро-

економічної стабілізації та врегулювання, що містить елементи багатьох форм лібералізації (МакКаллох, Вінтерс та Кіраера, 2006), які об'єднані з метою вплинути на виживання малих та середніх підприємств Нігерії.

2. Логічне обґрунтування лібералізації в Нігерії

Економічні системи багатьох африканських країн, включаючи Нігерію, стали очевидцями спаду на початку 1980-х років з падінням цін на основні товари на міжнародному ринку. Крім того, Стратегія заміщення імпорту (Import Substitution Strategy (ISS)) та значні витрати уряду, які не були направлені на продуктивні спроби, мали своїм наслідком серйозне співвідношення проблем з погашенням заборгованості (Іянда, 2003). Баланс ланцюга невиплат викликав прийняття програм структурної перебудови (SAP), рекомендованих Міжнародним валютним фондом та Світовим банком як “шлях поза кризою” (Фелві та Кім, 1992). Заходи SAP включали, серед інших, урізання урядових витрат, ліквідацію державних субсидій, лібералізацію економічної системи, приватизацію компаній чи агенцій, частково чи повністю привласнених урядом, та девальвацію обмінного курсу (невід’ємна складова політики лібералізації торгівлі). Це мало на меті покращити торговельний баланс, з одного боку, та погіршити фінансування міжнародної торгівлі, з іншого (Аденікінью та Чете, 2002; Хаттрі, 2003).

Головною метою програм структурної перебудови було представлення продуктів місцевого виробництва на міжнародні ринки за допомогою збільшення випуску продукції, що мало допомогти збільшити прибутки уряду та забезпечити робочі місця у промисловому сільськогосподарському секторах (Маделі, 2000). Перед упровадженням цих програм, які вимагали лібералізації економічної системи, урядова політика підтримала державну власність важкої промисловості через захист та субсидії, не приділяючи серйозної уваги значному виробництву МСП (Ікпезе, 1991). Щоб дозволити конкуренцію та покращити ефективність розміщення ресурсів, Міжнародний валютний фонд рекомендував уряду Нігерії лібералізувати свою економічну систему, щоб дати змогу ринковим силам визначати розміщення ресурсів. Лібералізація торгівлі, включаючи лібералізацію рахунка руху капіталу, є частиною умов для позики на структурну перебудову (Structural Adjustment Loan (SAL)), запроповану Міжнародним валютним фондом країнам, які пережили “баланс ланцюга неплатежів” (Шац, 1994; Грінавей, 1998).

Політика лібералізації змусила уряд Нігерії зняти усі форми захисту для МСП у плані пошуку но-

вої сировини та іноземної валюти. Тиск на кредити було усунуто в 1992 році (Ікхіде та Алаводе, 2001), що потім дало фінансовим установам свободу надавати кредити своїм клієнтам, незалежно від направлення інвестицій. Тут доцільним буде зауважити, що фінансові установи віддають перевагу надавати позики великим компаніям, оскільки вони вважають малі та середні підприємства занадто ризиковими (Арііті, 2005).

3. Наскільки логічним є пояснення лібералізації в Нігерії

Результати політики лібералізації є суперечливими, тобто, як позитивними, так і негативними. Припинення грошових асигнувань на нафту та урізання урядових витрат збільшили ціну на базову продукцію. Це, у свою чергу, знизило загальний попит на товари та послуги у зв'язку з падінням реальної заробітної плати, виникненням безробіття та постійним знеціненням національної валюти – найри (Іянда, 2003). На думку Екпєньйонга (2002, ст. 39), “ефект стабілізаційної політики у плані розподілу доходу не означає досягнення соціального добробуту. Таким чином, у процесі трансформування високих витрат темпи інфляції зросли, а з ними зменшилась купівельна спроможність споживачів, що негативно вплинуло на продуктивність малих та середніх підприємств.”

За лібералізацією торгівлі у 1986 році уряд Нігерії анулював усі форми зобов'язань на імпортовані готові продукти та напівфабрикати, що зробило імпортні операції більш дешевими за виробництво продуктів на місцевому рівні (Екпєньйонг, 2002). Лібералізація зробила операції відкритого ринку головним політичним інструментом, що мало своїм наслідком збільшення імпортування готової продукції по відношенню до очікувань політики програм структурної перебудови, яка передбачала, що продукти місцевого виробництва будуть дешевшими, ніж імпортні товари, після зниження курсу найри (Ікхіде та Алаводе, 2001).

У 1992 році уряд Нігерії лібералізував фінансовий ринок, що спричинило усунення усіх форм обмежень на контроль іноземної валюти та процентних ставок. Це змусило МСП та інвесторів шукати іноземну валюту для імпортування сировини. Високі процентні ставки, з іншого боку, збільшили вартість позики у спробі уряду досягти позитивної реальної процентної ставки (Таго та ін., 2005). Стігліц (2004) переконаний, що цей розвиток є ворожим по відношенню до розвитку компаній та спричиняє “корпоративне виснаження”. На противагу твердженню, що високі процентні ставки приваблюють притік коштів з-

за кордону, Стігліц та Вейсс (1981) виявили, що насправді це збільшує ризик кредитування підприємств. Стігліц (2002) помітив, що в країнах, де велика кількість фірм – це компанії з переважанням у капіталі цінних паперів з фіксованим доходом, високі процентні ставки не лише послаблюють банківську систему та стимулюють виснаження компанії, а й знижують здатність та бажання фінансових установ давати кредити позичальникам.

4. Схема розвитку МСП Нігерії

Протягом тривалого періоду федеральний уряд вживав різних заходів, включаючи монетарні, фінансові та промислові, щоб сприяти розвитку МСП у Нігерії. Це досягалось завдяки фінансуванню та заснуванню промислових комплексів, що мало на меті зниження накладних витрат. З метою надання довгострокових кредитних можливостей малим та середнім підприємствам федеральним урядом було засновано наступні спеціалізовані фінансові установи: Схема кредитування дрібної промисловості (Small Scale Industry Credit Scheme (SSICSS)), Банк промислового розвитку Нігерії (Nigerian Industrial Development Bank (NIDB)) та Комерційно-промисловий банк Нігерії (Nigerian Bank for Commerce and Industry (NBCI)) (Бріггс, 2007).

Надаючи підтримку органам, що є джерелами фінансування, уряд також допомагав у сприянні та гарантуванні зовнішнього фінансування від Світового банку, Африканського банку розвитку та інших фінансових установ. Крім того, було засновано Національний відділ зайнятості (National Directorate of Employment (NDE)), щоб допомогти молоді у придбанні навичок, необхідних для самостійної підприємницької діяльності. Національний фонд економічної реконструкції (National Economic Reconstruction Fund (NERFUND)) було відкрито у 1990 році, щоб надавати середньо- та довгострокові позики у національній і зарубіжній валюті малим та середнім підприємствам, особливо тим, які розташовані у сільських районах. Уряд також забезпечував технічне навчання та консультації за допомогою центрів промислового розвитку та сприяв встановленню моделі інвестування у МСП (Small and Medium Industry Equity Investment Scheme (SMIEIS)) (Олоруншола, 2003).

5. Методологія

У статті використано якісний метод, щоб вирішити наступні питання: чому програми, встановлені урядом Нігерії для розвитку МСП, зазнали поразки; які фактори заважають МСП отримати вигоду від урядових програм; які шанси на виживання мають МСП у лібералізованому еконо-

мічному середовищі Нігерії? Методом дослідження стали особисті напівструктуровані інтерв'ю з 24 респондентами, з яких 20 були підприємцями, 2 – консультантами, що пропонують консалтингові послуги МСП, та 2 – банківські службовці. Було також використано панельні дані з Центрального банку Нігерії.

6. Результати дослідження

Дану частину розбито на три підрозділи з метою відповіді на кожне з трьох питань дослідження.

6.1. Причини того, чому програми уряду для МСП зазнали поразки. Респонденти вказали на наступні причини того, чому програми уряду, розроблені для малих та середніх підприємств, були не в змозі досягти бажаних цілей:

- ◆ **Брак інформації та поінформованості:** власники МСП володіють недостатньою інформацією стосовно схем, які означають зниження їх адміністративних та виробничих витрат на початковому етапі діяльності. Більшість МСП не готові до так званих податкових канікул, гарантованих урядом Нігерії на п'ять років (вони можуть бути розширені ще на два роки) для нової компанії, яка щойно зареєструвалась.
- ◆ **Неналежні розробка та впровадження програми:** програми розвитку малих та середніх підприємств часто впроваджуються не на належному рівні, що пов'язане з неузгодженістю виконання інструкцій та браком інформації про потреби та операційні труднощі МСП. Більшість програм часто розробляються без взяття до уваги особливостей характеру та рівня освіти підприємців, для яких, за припущенням, ця програма буде корисною. Деякі з програм розроблені Світовим банком, якому не знайомі певні проблеми МСП у Нігерії.
- ◆ **Відсутність інфраструктур:** відсутність інфраструктурних можливостей, таких як надійне постачання електроенергії, гарні під'їзні дороги, телекомунікації, особливо у сільських районах, та безперебійне водопостачання, постійно стоїть на заваді досягнення цілей, пов'язаних з розвитком малих та середніх підприємств.
- ◆ **Слабкість нормативно-правової бази:** нормативно-правова база не захищає кредиторів (банки) від несплат заборгованостей по кредитах з боку МСП.
- ◆ **Нестача служб підтримки:** відчувається брак служб підтримки, а саме надання порад та консультацій від професіоналів. МСП не можуть дозволити собі користуватись послугами цих професіоналів через незначні ресурси.

- ◆ **Брак прозорості з боку координаторів програм:** більшість респондентів вказали на те, що деякі посадовці не є транспарентними у фактичному наданні коштів по позиках та у процесі вибору програм отримання навичок, розроблених для молодих та потенційних підприємців.
- ◆ **Нестача грошових асигнувань особливо для землевласників:** з лібералізацією уряд ліквідував усі форми субсидій на нафтові продукти та добрива, що прямо збільшує витрати МСП. Деякі респонденти вважають, що, якщо фермери у промислово розвинутих країнах мають субсидії, уряд повинен також допомагати МСП, які виготовляють продукцію промислового призначення.

6.2. Фактори, що завадили МСП насолоджуватись вигодами від програм уряду. Даний підрозділ містить погляди респондентів щодо того, чому МСП були обмежені у максимальному використанні вигод від розроблених урядом програм, націлених на підвищення їх (МСП) продуктивності.

- ◆ **Нестача технологій:** малим та середнім підприємствам не вистачає необхідних технологій та можливостей досягти крупномасштабного виробництва, що допоможе знизити витрати. Це обмежило їх доступ до глобального ринку, оскільки їхні продукти не є конкурентоспроможними у плані цін та більшою мірою не стандартизовані.
- ◆ **Недостатній попит на продукцію МСП:** має місце проблема низького попиту на товари, які виготовляються МСП, причиною чого є скорочення реального доходу споживачів. Незважаючи на те, що багато малих та середніх підприємств виробляють деяку продукцію для більших промислових компаній, не стандартизація їхньої продукції, брак якості та слабка купівельна спроможність обмежують їх доступ до ринку.
- ◆ **Недостатні навички управлінської роботи:** низький рівень компетентності та нездатність МСП належним чином вести бухгалтерські книги по транзакціях перешкоджають ефективному контролю та плануванню. У свою чергу, неправильне планування та контроль роблять МСП нездатними отримати позики від фінансових установ на розширення своїх операцій.

Фінансова дисципліна: існує проблема фінансових порушень з боку власників МСП, оскільки деякі з них свідомо перенацілюють позики на демонстративне споживання. Інші відмовляються повертати борг (відсотки чи основну суму)

через політичні мотиви та неправильне розуміння про поділ так званого “національного пирога”.

6.3. Шанси на виживання МСП в умовах лібералізованої економічної системи Нігерії. Респонденти вказали на те, що шанси МСП на виживання стають дедалі мізернішими в умовах лібералізованої економічної системи Нігерії через:

- ◆ **Відсутність необмеженого доступу до фінансування:** незважаючи на лібералізацію фінансового ринку, МСП все-таки відчувають нестачу дешевих джерел фінансування через високі процентні ставки та вимоги стосовно застави. Банки вже не підлягають кредитним директивам уряду в плані надання кредитів для малих та середніх підприємств. Вони вважають більшість МСП високоризиковими через відсутність планів спадкоємності посад у випадку смерті власника. Результатом цього є те, що обіговий капітал залишається головним обмеженням на виробництво, оскільки більшість МСП “задовольняються” коштами, що надходять від членів сімей, друзів та “лихварів-акул”, які встановлюють непомірні процентні ставки (від 100 до 120% щорічно); навіть процентні ставки комерційного банку протягом 1980-2004 рр. становили в середньому 17.99% (див. табл. 1, рис. 4, що у Додатку). Відсутність доступу до дешевого фінансування робить МСП нездатними реагувати на збільшення попиту.
- ◆ **Жорстока конкуренція з боку багатонаціональних корпорацій:** лібералізація імпортованих операцій викликала люту конкуренцію для МСП через імпортування готової продукції, зробленої мультинаціональними корпораціями, які мають доступ до дешевих коштів. Оскільки виробнича здатність МСП є незначною, вони не можуть володіти перевагами крупномасштабного виробництва, яке мають великі компанії. Крім того, уподобання споживачів та вимоги ринку – не на боці МСП, оскільки йдеться про лібералізацію торгівлі. З лібералізацією імпорту загальна вартість готової продукції (нафтова та ненафтова), імпортованої до Нігерії, дуже зросла (див. табл. 2, рис. 1).
- ◆ **Низька вартість найри:** знецінення нігерійської найри також зробило бізнес-середовище несприятливим для операцій малих та середніх підприємств. Результат – вартість виробництва тих МСП, які імпортують свою сировину, зросла. Знецінення найри також викликало інфляцію та зруйнувало доходи МСП (див. табл. 1, рис. 3). На думку респондентів, знецінення найри матиме своїм наслідком таку ситуацію, за якої виробничим

МСП буде дешевшим імпортувати готову продукцію, а не виробляти власну.

- ◆ **Відсутність стабільного енергозабезпечення:** відсутність безперервного постачання електроенергії змусило більшість МСП генерувати власну енергію, щоб приводити в дію обладнання. Крім того, витрати на транспортування готової продукції на ринок є дуже високими через відсутність гарних під'їзних доріг. Це наклало багато фінансових обмежень, які заважали розвитку та прибутковості МСП.

Обговорення та висновки

Незважаючи на довгу історію економічного розвитку та відчутні плюси лібералізації, політика лібералізації торгівлі постійно піддається критиці. Вінтерс (2004) вказав на те, що зв'язок між лібералізацією та економічним ростом є специфічним для кожної країни і не може бути узагальненим. Слід зауважити, що лібералізація торгівлі зашкодить певним суспільним групам. Серед інших побоювань стосовно лібералізації торгівлі з перспективи слаборозвинутих країн, особливо Нігерії, є різке погіршення в плані головних експортних операцій (неочищена нафта), які постраждали від цінних коливань упродовж років. Результати проведених інтерв'ю показують, що більшість МСП були змушені продавати чи виробляти сировину замість виготовлення готової продукції, оскільки тепер було дешевше імпортувати та продавати готову продукцію, а не виробляти її. Це підтверджує застереження Шафаеддіна (2005) стосовно того, що неналежне проведення лібералізації може привести до розорення існуючих секторів, які перебувають на ранній стадії свого становлення. Отже, виробничі МСП у Нігерії можуть бути класифіковані на цій стадії, бо вони займаються виробництвом або готової продукції, або напівфабрикатів для промислових підприємств. Крім того, показник розвитку Світового банку (2001) також прийняв на віру думки респондентів стосовно того, що дешевшим є імпортування готової продукції, а не її виготовлення. Підґрунтям для такого висновку є той факт, що протягом 1985-2000 рр. приріст вартості загального виробництва знизився з 2.4 млрд. дол. у 1985 до 1.7 млрд. дол. США у 1999 році, а рівень промислового експорту впав з 216 млн. у 1985 до 88 млн. дол. США у 2000 р. Дані Центрального банку Нігерії за 2004 рік також вказують на подібну тенденцію (рис. 2). Тому впровадження реформ з торговельної політики має здійснюватись поступово і лише після належного використання інституційної та норма-

тивно-правової моделі, щоб гарантувати збалансоване конкурентне середовище для діяльності малих та середніх підприємств.

До того ж, респонденти постійно піднімали питання субсидій. Фермери у промислово розвинутих країнах, які займаються виробництвом сировини для своїх вітчизняних промислових секторів, і досі отримують субсидії від уряду; ці грошові асигнування опосередковано знижують витрати на сировину для вітчизняних промислових секторів. Це, однак, суперечить чесній конкуренції в умовах лібералізації торгівлі. На думку Альбаладейо (2003), перспективи експорту первинних продуктів з бідних країн ускладнені субсидуванням діяльності фермерів у розвинутих державах. Цікавим є те, що керівництво інститутів Бреттона Вуда постійно протестує проти будь-якої форми субсидування у країнах, що розвиваються. Уряду Нігерії запропонували ліквідувати нафтові субсидії, наслідки чого і досі негативно впливають на виробничу діяльність малих та середніх підприємств Нігерії.

Лібералізація торгівлі пов'язана з економічним ростом та розвитком у тому плані, що вона створює конкуренцію та сприяє ефективному розподілу економічних ресурсів. Деякі аналітики вважають її необхідною умовою стійкого економічного розвитку, особливо у слаборозвинутих країнах. Однак, як продемонстровано у даній статті, лібералізація торгівлі не є достатньою умовою економічного розвитку, оскільки існують інші фактори (культурні цінності, релігійні норми тощо), які також впливають на економічний ріст, проте не піддаються виміру моделями економічного росту. Щоб отримати усі переваги економічної лібералізації, слід бути добре ознайомленим з інституційною та політичною моделями у таких сферах, як належна інфраструктура (безперебійне енергопостачання, гарні під'їзні дороги та комунікації), зниження ринкового ризику, об'єктивна конкуренція, освіта та прозоре управління. Потенційні переваги відкритості назустріч глобальному ринку можуть стати ахілесовою п'ятою багатьох МСП Нігерії, якщо лібералізація не буде проходити таким чином, щоб дозволити МСП впоратися з мінливою ситуацією та гарантувати інституційну інфраструктуру для здорової конкуренції. Отже, покращення інституційних структур обов'язково збільшить шанси МСП на виживання та знизить число їхніх невдач у лібералізованому економічному середовищі, яким є Нігерія.

Список використаної літератури

1. Abonyi G. Challenges of Industrial Restructuring in a Globalizing World: Implications for Small- and Medium Scale Enterprises (SMEs) in Asia // ISEAS Working Paper, Visiting Researchers Series, 2003. – №3. – pp. 1-50.
2. Adenikinju A.F., L.N. Chete. Productivity, Market Structure and Trade Liberalization in Nigeria. African Economic Research Consortium (AERC) // Research Paper, African Economics Research Center, Nairobi. 2002. – №126.
3. Albaladejo M. Industrial Realities in Nigeria: From Bad to Worse // QEH Working Paper Series QEHWPS101, 2003. – pp. 1-23.
4. Anyawu C.M. The Role of Central Bank of Nigeria in Enterprises Financing // Central Bank of Nigeria Seminar on Small and Medium Industries Equity Investment Scheme (SMIEIS). – Lagos: CBN training Centre, 2003. – pp. 20-32.
5. Aryeetey E. Informal Finance for Private Sector Development in Africa // *Journal of Microfinance*, 2005. – №7. – pp. 1-31.
6. Ayyagari M., T. Beck., A. Demircuc-Kunt. Small and medium enterprises across the globe: a new database // World Bank Policy Research Working Paper, 2003. – №3127. – pp. 1-34.
7. Berry A. The Role of the Small and Medium Enterprise Sector in Latin America and Similar Developing Economies // *Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations*, 2002. – №1. – pp. 104-119.
8. Briggs I.N. Nigeria: Mainstreaming Trade Policy into National Development Strategies // African Trade Policy Centre (ATPC) Work in Progress: Economic Commission for Africa. 2007. – №52. – 54 pp.
9. CBN. Statistical Bulletin // Abuja, Nigeria: Central Bank of Nigeria, 2005. – №15.
10. Dollar D. Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-85 // *Economic Development and Cultural Change*, 1992. – №40. – pp. 523-544.
11. Ekpenyong D.B. Performance of Small Scale Enterprises in Nigeria during the Structural Adjustment Programme Implementation: Survey Findings // *Journal of Financial Management & Analysis*, 2002. – №15. – pp. 38-50.
12. Falvey R., C.D. Kim. Timing and Sequencing Issues in Trade Liberalization // *The Economic Journal*, 1992. – №102. – pp. 908-924.
13. Greenaway D. Does Trade Liberalisation Promote Economic Development? // *Scottish Journal of Political Economy*, 1998. – №45. – pp. 491-551.
14. Greenaway D., W. Morgan, P. Wright. Trade Liberalisation and Growth in Developing Countries // *Journal of Development Economics*, 2002. – №67. – pp. 229-244.
15. Ikhide S.I., A.A. Alawode. Financial Sector Reforms, Macroeconomic instability and the Order of Economic Liberalisation: The Evidence from Nigeria. – Nairobi: Africa Economic Research Consortium // AERC Research Paper, 2001. – №112. – 41 pp.
16. Ikpeze N. New Industrial Policies and Perspective for Manufacturing in Nigeria, in Hans H. Bass, et al. (eds.), Hamburg: African Development Perspective Year Book, 1991. – №11.
17. Iyanda O. The Structural Adjustment Programme and Marketing in the Manufacturing Industry in Nigeria // *Management Decision*, 2003. – №41. – pp. 250-256.
18. Jubilee Australia. Drop the Debt: Debt Jargon, 2006. – Available: http://www.jubileeaustralia.org/512_jubilee_debt_jargon.php (14/04/2007).
19. Khattry B. Trade Liberalisation and the Fiscal Squeeze: Implications for Public Investment // *Development and Change*, 2003. – №34. – pp. 401-424.
20. Kumar S., D. Liu. Impact of globalisation on entrepreneurial enterprises in the world markets // *International Journal of Management and Enterprise Development*, 2005. – №2. – pp. 46-64.
21. Madeley J. Trade and Hunger: An Overview of Case Studies on the Impact of Trade Liberalisation on Food Security, 2000. – Available: www.forumsyd.se (accessed 20 May 2006).
22. Manbula C. Perceptions of SME Growth Constraints in Nigeria // *Journal of Small Business Management*, 2002. – №40. – pp. 58-65.
23. McCulloch N., L.A. Winters., X. Cirera, X. Trade Liberalisation and Poverty: A Handbook. – London: Centre for Economic Policy Research, 2001.
24. Mosley P. Policy-Making without Facts: A Note on the Assessment of Structural Adjustment Policies in Nigeria, 1985-1990 // *African Affairs*, 1992. – №91. – pp. 227-240.
25. Olorunshola J.B. Problems and Prospects of Small and Medium-Scale Industries in Nigeria. – Lagos: Central Bank of Nigeria // In Small and Medium Industries Equity Investments Scheme (SMIEIS), 2003. – pp. 34-49.
26. Rodriguez E., A. Berry. SMEs and the New Economy: Philippine Manufacturing in the 1990s // Charles Harvie and Boon-Chye Lee, eds., The Role of SMEs in National Economies in East Asia. Cheltenham: Edward Elgar, 2002.
27. Rodrik D. Trade Policy and Economic Performance in Sub-Saharan Africa, – Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper, 1998. – №6562.
28. Sachs J., A. Warner. Economic Reform and the Process of Global Integration // *Brookings Papers on Economic Activity*, 1995. – №1. – pp. 1-118.
29. Schatz S.P. Structural Adjustment in Africa: A Failing Grade So Far // *Journal of Modern African Studies*, 1994. – №32. – pp. 679-692.
30. Shafaeddin S.M. Trade Liberalization and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-Industrialization? // United Nations Conference on Trade and Development Discussion Paper, 2005. – №179. – pp. 1-26.
31. Stemler S. An overview of content analysis // *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 2001. – №7. –

- Available: <http://PAREonline.net/getvn.asp?v=7&n=17> and viewed: 11/4/2007.
32. Stiglitz J.E. Capital Market Liberalisation and Exchange Rates Regimes: Risk without Reward // *Annals of the American Academy AAPSS*, 2002. – №570. – pp. 219-248.
  33. Stiglitz J.E. Capital-Market Liberalisation, Globalisation and the IMF. – Oxford: *Review of Economic Policy*, 2004. – №20. – pp. 57-71.
  34. Stiglitz J.E., A. Weiss. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // *American Economic Review*, 1981. – №71. – pp. 393-410.
  35. Subrahmanya M.H.B. Small-scale industries in India in the globalisation era: performance and prospects // *International Journal of Management and Enterprise Development*, 2005. – №2. – pp. 122-139.
  36. Tagoe N., E. Nyarko., E. Anuwa-Amarh. Financial Challenges Facing Urban SMEs under Financial Sector Liberalisation in Ghana // *Journal of Small Business Management*, 2005. – №43. – pp. 331-343.
  37. Udechukwu F.N. Survey of Small and Medium Scale Industries and their Potentials in Nigeria // *Small and Medium Industries Equity Investments Scheme (SMIEIS)*. – Lagos: Central Bank of Nigeria CBN training Centre, 2003. – pp. 6-18.
  38. Wattanapruttipaisan T. Promoting SME Development: Some Issues and Suggestions for Policy Consideration // *Bulletin on Asia-Pacific Perspectives 2002 unescap.org*, 2003.
  39. Weisbrot M., D. Baker. The Relative Impact of Trade Liberalization on Developing Countries. – Washington D.C.: Center for Economic and Policy Research, 2002. – pp. 1-27. Available: http://www.cerp.net/publications/trade_2002_06_12.pdf, viewed: 17/01/2007.
  40. Winters L.A. Trade Liberalisation and Economic Performance: An Overview // *The Economic Journal*, 2004. – №114. – pp. F4-F21.
  41. World Bank. *World Bank Indicators 2002*. – Washington, D.C., 2002.

Отримано 19.06.2008
Переклад з англ. Середи Н.

Додаток

Таблиця 1. Динаміка процентної ставки, валютного курсу та темпів інфляції в Нігерії

Рік	Валютний курс (найра/дол. США)	Процентна ставка	Темпи інфляції
1980	0.55	7.5	10.0
1981	0.61	7.75	21.4
1982	0.67	10.25	7.2
1983	0.72	10.00	23.2
1984	0.76	12.50	40.7
1985	0.89	9.25	4.7
1986	2.02	10.50	5.4
1987	4.02	17.50	10.2
1988	4.54	16.50	56.0
1989	7.39	26.80	50.6
1990	8.04	25.50	7.5
1991	9.91	20.01	12.9
1992	17.30	29.80	44.5
1993	22.05	36.09	57.3
1994	21.87	21.00	57.0
1995	81.02	20.18	73.1
1996	81.25	19.74	29.1
1997	81.65	13.54	8.5
1998	83.81	18.29	10.0

Продовження табл. 1

Рік	Валютний курс (найра/дол. США)	Процентна ставка	Темпи інфляції
1999	92.34	21.32	6.6
2000	100.80	17.98	6.9
2001	111.70	18.29	18.9
2002	126.26	20.48	12.9
2003	134.04	21.16	14.0
2004	134.73	19.47	19.4

Джерело: Статистичний бюлетень Центрального банку Нігерії (2004).

Таблиця 2. Зовнішня торгівля (=N=MILLION)

Рік/квартал	Імпортні операції (CIF)			Експорт та реекспорт (FOB)		
	Нафтові	Ненафтові	Загалом	Нафтові	Ненафтові	Загалом
1980	227.4	8,868.20	9,095.6	13,632.30	554.4	14,186.70
1981	119.8	12,719.80	12,839.6	10,680.50	342.8	11,023.30
1982	225.5	10,545.00	10,770.5	8,003.2	203.2	8,206.40
1983	171.6	8,732.10	8,903.7	7,201.2	301.3	7,502.50
1984	282.4	6,895.90	7,178.3	8,840.6	247.4	9,088.00
1985	51.8	7,010.80	7,062.6	11,223.7	497.1	11,720.80
1986	913.9	5,069.70	5,983.6	8,368.5	552.1	8,920.60
1987	3,170.10	14,691.60	17,861.7	28,208.6	2152	30,360.60
1988	3,803.10	17,642.60	21,445.7	28,435.4	2,757.4	31,192.80
1989	4,671.60	26,189	30,860.2	55,016.8	2,954.4	57,971.20
1990	6,073.10	39,644.80	45,717.9	106,626.5	3,256.6	109,883.10
1991	7,772.20	81,716.00	89,488.2	116,858.1	4,677.3	121,535.40
1992	19,561.50	123,589.70	143,151.2	201,383.9	4,227.8	205,611.70
1993	41,136.10	124,493.30	165,629.4	213,778.8	4,991.3	218,770.10
1994	42,349.60	120,439.20	162,788.8	200,710.2	5,349	206,059.20
1995	155,825.90	599,301.80	755,127.7	927,565.3	23,096.1	950,661.40
1996	162,178.70	400,447.90	562,626.6	1,286,215.9	23,327.5	1,309,543.40
1997	166,902.50	678,814.10	678,814.1	1,212,499.4	29,163.3	1,241,662.70
1998	175,854.20	661,564.50	837,418.7	717,786.5	34,070.2	751,856.70
1999	211,661.80	650,853.90	862,515.7	1,169,476.9	19,492.9	1,188,969.80
2000 1/	220,817.70	764,204.70	985,022.4	1,920,900.4	24,822.9	1,945,723.30
2001 1/	239,416.30	1,131,992.80	1,371,409.1	1,973,222.2	28,008.6	2,001,230.80
2002 1/	266,738.20	1,190,353.20	1,457,091.4	1,787,622.0	95,046.1	1,882,668.10
2003 1/	380,997.80	1,126,425.00	1,507,422.8	2,829,042.5	95,092.5	2,924,135.00
2004 2/	303,952.80	1,334,400.90	1,638,353.7	3,030,065.3	113,735.3	3,143,800.60

Примітка: CIF: вартість, страхування, фрахт. FOB: франко-борт. 1/: перевірений. 2/: попередній.

Джерело: Статистичний бюлетень Центрального банку Нігерії (2004).

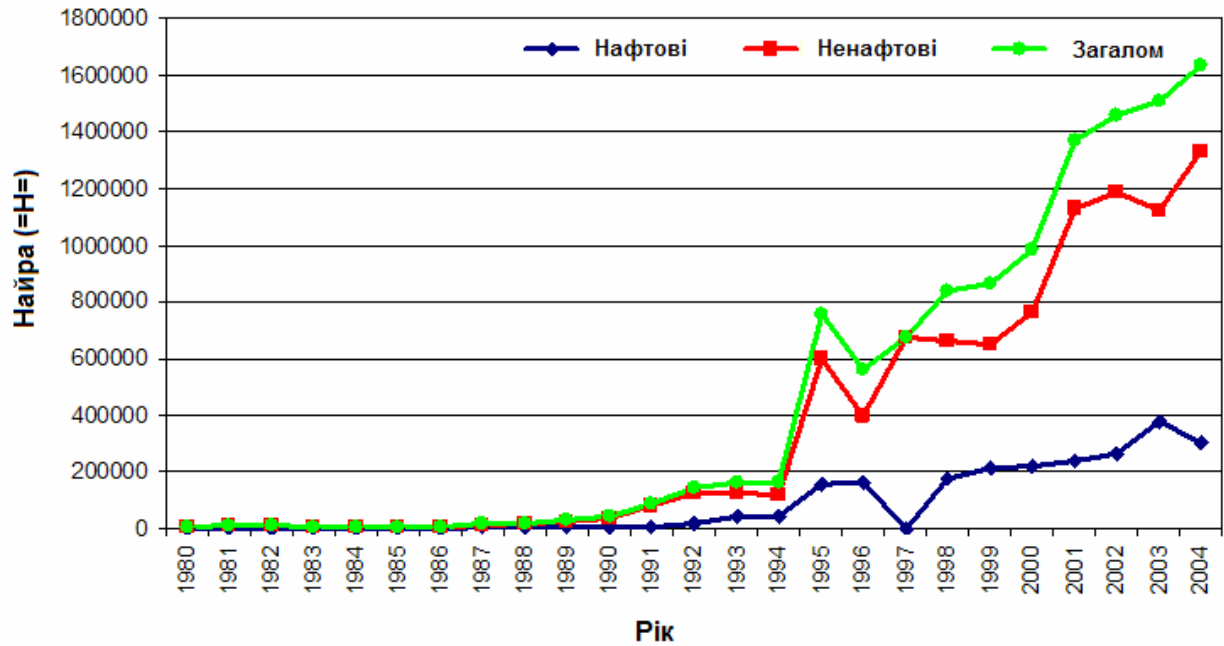
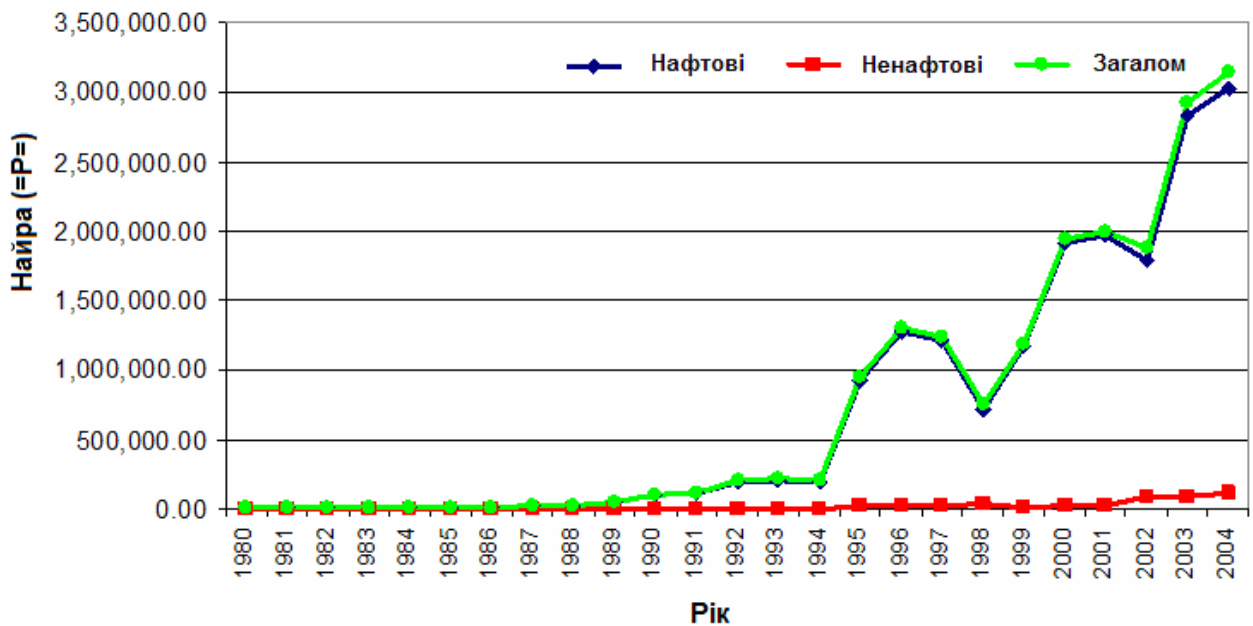

Рис. 1. Зовнішня торгівля: загальний імпорт (CIF) нафтових та ненафтових продуктів

Примітка: CIF: вартість, страхування, фрахт. Графічне зображення загального імпорту (нафтових та ненафтових продуктів), представлено в таблиці 2.

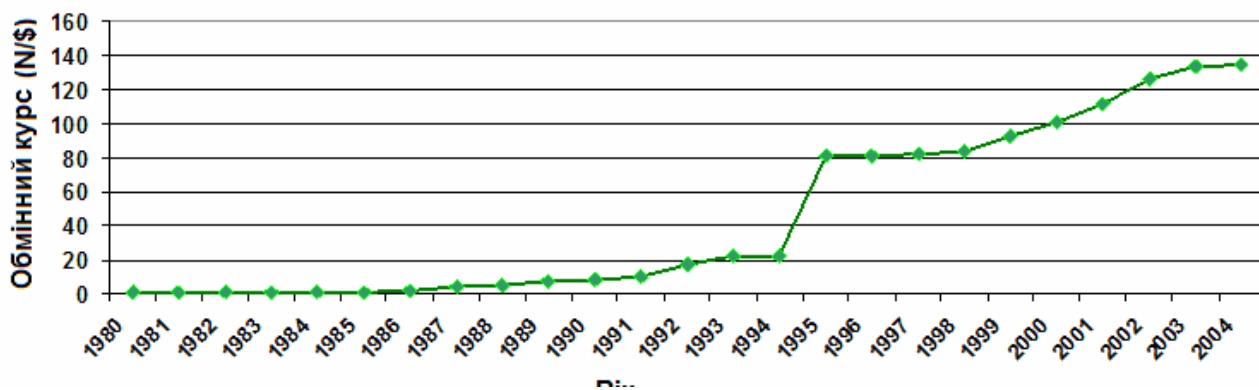
Джерело: Статистичний бюлетень ЦБН (2004).

Примітка: FOB: франко-борт. Графічне зображення загального експорту (нафтових та ненафтових продуктів), представлено в таблиці 2.

Джерело: Статистичний бюлетень ЦБН (2004).

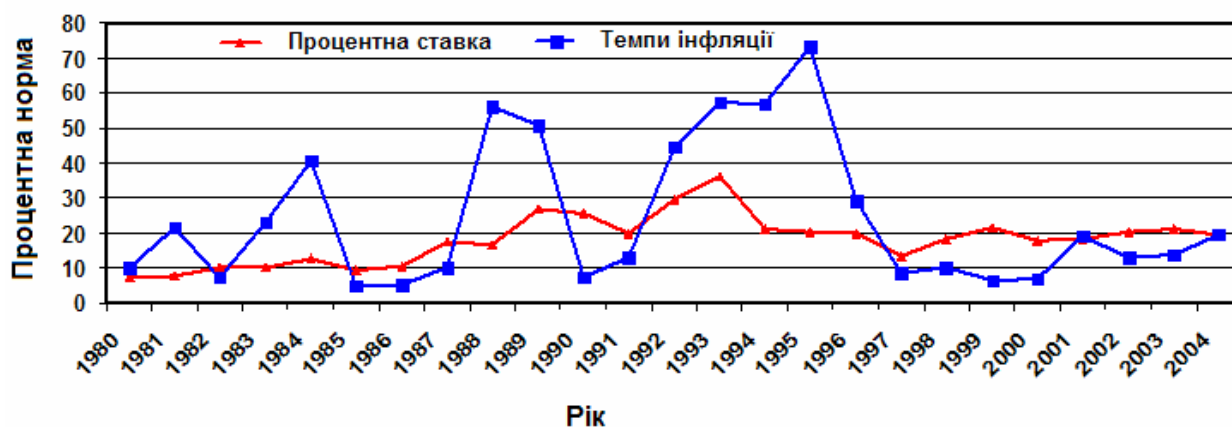
Рис. 2. Зовнішня торгівля: загальний експорт (FOB) нафтових та ненафтових продуктів

Примітка: Графічне зображення напрямків обмінного курсу, представлено в таблиці 1.

Джерело: Статистичний бюлетень ЦБН (2004).

Рис. 3. Загальна направленість валютного курсу

Примітка: Графічне зображення загальної направленості процентних ставок та темпів інфляції, представлених у таблиці 1.

Джерело: Статистичний бюлетень ЦБН (2004).

Рис. 4. Процентні ставки та темпи інфляції: Нігерія